

ШАХС КАМОЛОТИДА СОЦИАЛ ИНТЕЛЛЕКТНИ РИВОЖЛАНТИРИШ-НИНГ ТЕТРА АСПЕКТЛИ МОДЕЛИ

Авлаев Ориф Умирович- Чирчиқ давлат педагогика университети, психология кафедраси доценти, психология фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD)

Аннотация: мақолада социал интеллектнинг турли тадқиқотчилар томонидан ишлаб чиқилган асосий моделларининг психологик таҳлили келтирилган. Моделларнинг умумий ва ўзига хос хусусиятлари кўрсатилган. Шахс камолотида социал интеллектни ривожлантиришнинг тетра аспектли модели тузилган ва шу асосда шахс камолотида социал интеллектни ривожлантиришнинг тўртта йўналиши ажратилган.

Калит сўзлар: шахс камолоти, модель, социал интеллект, эксплицит, имплицит, императив, декларатив.

ТЕТРА АСПЕКТНАЯ МОДЕЛЬ РАЗВИТИЯ СОЦИАЛЬНОГО ИНТЕЛЛЕКТА ЗРЕЛОСТИ ЛИЧНОСТИ

Авлаев Ориф Умирович,
доцент кафедры психологии Чирчиковского государственного педагогического университета, доктор философии в области психологии (PhD).

Аннотация: в статье представлен психологический анализ основных моделей социального интеллекта, разработанных различными исследователями. Показаны общие и специфические характеристики моделей. Создана тетрааспектная модель развития социального интеллекта в развитии личности, и на этой основе выделены четыре направления развития социального интеллекта в развитии личности.

Ключевые слова: развитие личности, модель, социальный интеллект, эксплицитный, имплицитный, императивный, декларативный.

TETRA ASPECT MODEL OF THE DEVELOPMENT OF SOCIAL INTELLIGENCE OF THE MATURITY OF THE INDIVIDUAL

Avlaev Orif Umirovich,
Associate Professor of the Department of Psychology, Chirchik State Pedagogical University,
Doctor of Philosophy in Psychology (PhD)

Resume: The article presents a psychological analysis of the main models of social intelligence developed by various researchers. The general and specific characteristics of the models are shown. A tetra-aspect model of the development of social intelligence in the development of a personality has been created, and on this basis, four directions for the development of social intelligence in the development of a personality have been identified.

Key words: personality development, model, social intelligence, explicit, implicit, imperative, declarative.

Инсон бир қатор фанларнинг тадқиқот объекти ҳисобланади. Шунга кўра уни ихчам ва яхлит жамланган ҳолда тасаввур этиш учун уни социал ва социобиологик жиҳатдан ўрганиш мақсадга мувофиқ.

Ҳозирда шахс камолоти ҳамда социал интеллектни ривожланишини ўрганиш йўналишидаги тадқиқотлар натижаларига кўра шахснинг турли ёш давларидаги таълим-тарбия олиши, касб-ҳунар эгаллаши, меҳнат фаолиятининг турли давларидаги ривожланиши даражаси билан социал интеллект детерминанти орасида қуйидаги қарама-қаршилиқлар мавжуд:

- шахснинг камолоти ва унинг социал интеллектуал фаолиятини амалга ошириши даражаси;
- инсоннинг социал интеллектуал фаолияти феномени тузилишининг мураккаблашиши ва унинг намоён бўлишидаги психологик тўсиқлар;
- замонавий ҳаётдаги шахс камолотининг янги турларини шакллантириш ва шахснинг социал интеллектуал фаолиятининг намоён бўлиши ва ривожланишини ўрганиш бўйича илмий асосланган психологик ёндашув йўқлиги;
- шахснинг социал интеллектуал фаоллигини эрта аниқлаш учун концепция ишлаб чиқиш зарурлиги, унинг назарий ва методологик асосларини белгилаш, шахснинг юқори даражада

ривожланишини психологик қўллаб-қувватлаш учун экспериментал дастурлар яратиш;

- шахснинг социал интеллектуал фаоллиги унинг типологиясини, ёшини ва жинсини ҳисобга олган ҳолда ривожланишини психологик-педагогик қўллаб-қувватлаш амалиётига илмий ва услубий ёрдам етишмаслиги [1-2].

Шахснинг камолотга эришишини ҳаракатлантирувчи куч сифатидаги социал интеллектнинг объектив ва субъектив детерминантларини ўрганиш йўналишларида ҳам илмий-амалий тадқиқот ишларини олиб бориш долзарблик касб этади. Бунда шахс камолотида социал интеллект тузилиши ва ишлаш механизмларини ўрганиш зарур. Мазкур мавзуларга доир адабиётлар таҳлилидан қуйидаги умумий маълумотлар аниқланди:

Самаралик психолог А.Л.Южанинова [6] ижтимоий интеллектни махсус ижтимоий қобилият, жумладан, уч турдаги қобилият деб ҳисоблайди: ижтимоий-перцептив, ижтимоий тасаввур, ижтимоий мулоқот техникаси [Южанинова, 1988].

1995 йил В.Н. Куницинанинг таъкидлашича, ижтимоий интеллект тузилиши қуйидаги таркибий қисмларни ўз ичига олади [3]:

1. Коммуникатив ва шахсий потенциал – мулоқотни осонлаштирадиган ёки тўсқинлик қилувчи хусусиятлар мажмуи, улар асосида психологик алоқа ва коммуникатив мувофиқлик каби яхлит коммуникатив хусусиятлар шаклланади. Коммуникативлик ва шахсий салоҳият ижтимоий интеллектнинг асосий ядросидир.

2. Ўз-ўзини англашнинг ўзига хос хусусияти – ўз-ўзини ҳурмат қилиш, комплекслардан, нотўғри қарашлардан, бостирилган импульслардан озодлик, янги ғояларга очиқлик.

3. Ижтимоий идрок, ижтимоий тафаккур, ижтимоий тасаввур, ижтимоий вакиллик, ижтимоий ҳодисаларни тушуниш ва моделлаштириш, одамлар ва уларнинг мотивларини тушуниш қобилияти.

4. Энергия хусусиятлари: ақлий ва жисмоний чидамлик, фаоллик, камчарчоқлик [Куницина, 2002: 469].

Стивен Гринспен [7] ижтимоий интеллект адаптив функцияни бажаришини ва унда учта компонентни ажратиб кўрсатди: ижтимоий сезгирлик; ижтимоий тушунча (ахлоқий мулоҳазаларни шакллантириш қобилияти); ижтимоий ўзаро таъсир (муаммоларни ҳал қилиш) [Greenspan, Driscoll 1997].

Интеллектнинг структуравий-динамик назарияси муаллифи Д.В. Ушаков [5] ушбу назария контекстида ижтимоий интеллектга қуйидаги ёндашувни таклиф қилди. У ижтимоий интеллектга ақлнинг структуравий-динамик назарияси контекстида талқин қилинадиган ақл турларидан бири сифатида қаради.

Тадқиқотчининг фикрига кўра, қуйидаги тушунчаларни интеллект тузилиши омиллари сифатида қўллаш мумкин:

- шакллантириш салоҳияти;
- функцияларнинг когнитив кесишиши;
- атроф-муҳитни тақсимлаш [Ушаков, 2004].

Юқоридаги моделларга қўшимча равишда, илмий нашрларда, шунингдек, мазмуни бўйича ижтимоий интеллектга ўхшаш ҳодисалар моделлари тақдим этилади (масалан, ҳиссий интеллект, ижтимоий ва коммуникатив компетенция, ижтимоий мослашув ва шахслилик ривожланиши). Мавжуд моделларнинг баъзилари ўлчов процедураларида ўз ифодасини топган ғояларга асосланади. Ушбу процедуралар билан ўлчанадиган кўрсаткичлар ҳам муаллифларнинг ижтимоий интеллектнинг табиати ва мазмуни ҳақидаги қарашларини акс эттиради.

Ижтимоий интеллектни тушунишга ёндашувларнинг хилма-хиллиги ушбу тадқиқот соҳасида фаол илмий изланиш давом этаётганлигини кўрсатади. Кўриниб турибдики, ижтимоий интеллектни ўрганиш учун ресурс ҳали тугамаган. Уни амалга оширишда камида иккита йўналишни ажратиб кўрсатиш мумкин: бири мавжуд модель ва тушунчаларни такомиллаштириш ва ривожлантириш билан боғлиқ, иккинчиси янги илмий ғояларни ишлаб чиқиш билан боғлиқ.

Шахс камолотида социал интеллектни ривожлантириш йўналишида олиб борган тадқиқотимизнинг умумий натижалари:

Ушбу тадқиқотни амалга ошириш давомида шахс камолотида социал интеллектни ривожлантиришнинг моделини аниқлаш зарурлиги маълум бўлди. Шу йўналишдаги тадқиқотларимиз натижасида “Шахс камолотида социал интеллектни ривожлантиришнинг тетра аспектли модели”ни ишлаб чиқдик.

«Модель» атамаси бир нечта маънога эга. Моделнинг қуйидаги таърифи ушбу контекстга

Энг мос келади: «Модель – табиат ва жамиятдаги ҳар қандай ҳодиса ёки жараённинг диаграммаси, тасвири ёки тавсифи.»

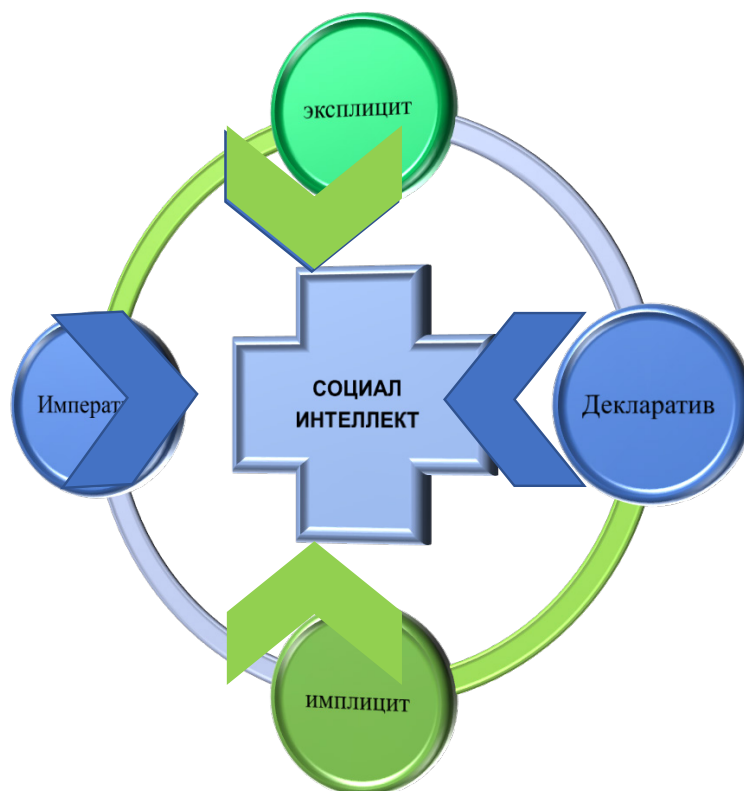
Ушбу илмий тадқиқот ишимизнинг мақсади социал интеллектнинг мазмуни ва тузилиши бўйича олдинги тадқиқотчилардан фарқли томонларини очиб беришдир.

Бунда социал интеллектни ривожлантиришнинг қуйидаги иккита жуфтлардан иборат, жами тўртта аспектига асосландик (1-жадвал):

Шахс камолотида социал интеллектни ривожлантиришнинг асосий аспектилари

Шахс камолотида социал интеллектни ривожлантириш аспектилари		
Жуфтликлар тартиби	Аспектлар	
1-жуфтлик	Императив (фаол ва амалий кўникмалар)	Декларатив (билим, меъёр ва қоидалар)
2-жуфтлик	Эксплицит (аниқ ва намоён бўладиган интеллект)	Имплицит (яширин ва бошқаларга намоён бўлмайдиган интеллект)

Ушбу жадвал мазмунидан келиб чиққан ҳолда мазкур умумий моделни “Шахс камолотида социал интеллектни ривожлантиришнинг тетра аспекти модели” деб номладик. Уни қуйидаги 1-расм кўринишида ифодалаш мумкин:

1. расм. Шахс камолотида социал интеллектни ривожлантиришнинг тетра аспекти модели (Манба: муаллиф ёндашуви)

Социал интеллект қуйидаги тўртта аспектининг ҳар бирига алоҳида тўхталиб ўтамыз.

Социал интеллектнинг императив жиҳати фаол қарорлар ва ҳаракатлар талаб қилинадиган ижтимоий вазиятларда ҳаракат қилиш ва жавоб бериш қобилиятларини англади. Бу жиҳат ижтимоий интеллектнинг ўзига хос хулқ-атвор жиҳатлари билан боғлиқ бўлиб, улар шахсла-

раро муносабатларда ва бошқа одамлар билан мулоқотда намоён бўлади. Ижтимоий интеллектнинг императив жиҳатларига: алоқа ўрнатиш қобилияти, фаол тинглаш, ҳиссий қобилият, эмпатик қобилият, можароларни ҳал қилиш қобилияти, вазиятларга мослашиш, чегарани ўрнатиш, жамоавий ишлаш қобилиятлари киради.

Ижтимоий интеллектнинг императив жиҳати инсонга бошқалар билан муваффақиятли муносабатда бўлиш, соғлом ва ижобий шахслараро муносабатларни ўрнатиш учун зарур кўникмаларни беради. Бу кўпроқ амалий жиҳатдан қуйидаги йўналишларда намоён бўлади:

Алоқа ўрнатиш: бошқа одамлар билан алоқа ўрнатиш қобилияти. Бу суҳбатни бошлаш ёки турли хил тадбирда янги одамлар билан тез тил топишиш каби бўлиши мумкин.

Фаол тинглаш: Ижтимоий интеллектнинг императив жиҳати бўлиб, у бошқа одам гапираётган нарсага эътибор қаратиш ва улар гапираётган нарсага фаол қизиқиш кўрсатиш қобилиятини ўз ичига олади.

Ҳиссий қобилият: Бу ижтимоий вазиятларда ўз ҳис-туйғуларини адекват ва самарали ифода этиш қобилияти, бу бошқа одамлар билан ҳиссий алоқа ўрнатишга ёрдам беради.

Эмпатик қобилият: бошқа одамларнинг ҳис-туйғулари ва тажрибаларини тушуниш ва уларга жавоб бериш имконини берадиган ижтимоий интеллектнинг муҳим жиҳати.

Можароларни ҳал қилиш: Дипломатия ва конструктив ёндашувдан фойдаланган ҳолда ижтимоий вазиятларда низоларни самарали ҳал қилиш қобилияти.

Вазиятларга мослашиш: Ижтимоий интеллектнинг императив жиҳати турли ижтимоий вазиятларга мослашиш ва ўзгаришларга мослашувчан жавоб бериш қобилиятини ўз ичига олади.

Чегарани ўрнатиш: бошқа одамлар билан муносабатларда чегараларни белгилаш қобилияти ва керак бўлганда «йўқ» дейиш қобилияти.

Жамоавий иш: Бу бошқалар билан самарали ишлаш, муаммоларни биргаликда ҳал қилиш ва жамоада яхши муносабатлар ўрнатиш қобилиятидир.

Социал интеллектнинг декларатив томони инсон онгли равишда ва аниқ тушунтириши ёки санаб бериши мумкин бўлган ижтимоий кўникмалар, меъёрлар, қоидалар ва назариялар ҳақидаги билим ва маълумотларни англатади. Бу бошқа одамлар билан қандай муносабатда бўлиш, ижтимоий вазиятларда қандай тўғри муносабатда бўлиш ва шахслараро муносабатларда муайян мақсадларга эришиш учун қандай хулқ-атвор стратегияларини қўллашни тушуниш ва билиш билан боғлиқ. (Кўпроқ назарий жиҳатдан намоён бўлади.) Декларатив билим – бу ижтимоий таълим натижасида олинган билим.

Ижтимоий интеллектнинг декларатив томони қуйидаги жиҳатларни ўз ичига олади:

Ижтимоий меъёрлар ва қоидаларни билиш: Декларатив ижтимоий интеллект ривожланган шахс турли хил контекстларда, масалан, хушмуомалалик, одоб-ахлоқ, ижтимоий кутиш ва ҳоказоларда ижтимоий мақбул нормалар ва хатти-ҳаракатлар қоидаларини билади.

Туйғуларни тушуниш ва ифодалаш: Бу турли хил ҳис-туйғуларни, уларнинг белгилари ва кўринишларини билишни, шунингдек, ўз ҳис-туйғуларини ва бошқаларнинг ҳис-туйғуларини адекват идрок қилиш ва ўз ҳис-туйғуларини мослаштира олишни ўз ичига олади.

Шахслараро муносабатлар назариялари: социал интеллектнинг декларатив жиҳати шахслараро муносабатлар назариялари ва ёндашувлари ҳақидаги билимларни ўз ичига олади, масалан, алоқа назарияси, низолар назарияси, ижтимоий интеллект назарияси ва бошқалар.

Ижтимоий вазиятларни таҳлил қилиш қобилияти: Бу шахснинг ижтимоий вазиятларни таҳлил қилиш, мумкин бўлган натижаларни башорат қилиш ва ўз хатти-ҳаракатлари бўйича тегишли қарорлар қабул қилиш қобилиятидан иборат.

Ижтимоий ролларни тушуниш: Бу одамлар жамиятда ўйнайдиган турли роллар ва бу роллар билан боғлиқ умидлар ҳақидаги билимдир.

Маданий фарқларни билиш: Ижтимоий интеллектнинг декларатив аспекти ривожланган шахс мулоқот ва ўзаро таъсирдаги маданий фарқларни тушунади, бу унга мослашишга имкон беради.

Социал интеллектнинг эксплицит (аниқ) томони кундалик ҳаётда кўриш мумкин бўлган ижтимоий кўникмалар ва хатти-ҳаракатларнинг кузатилиши мумкин бўлган ва аниқ кўринишларини англатади. Бу ижтимоий интеллектнинг кўриш ёки ўлчаш мумкин бўлган жиҳатлари, чунки улар бошқалар билан мулоқотда ва ўзаро таъсирда кўринади.

Ижтимоий интеллектнинг эксплицит (аниқ) томони муваффақиятли шахслараро муносабатларнинг асосий элементи бўлиб, одамга турли вазиятларда бошқалар билан самарали муносабатда бўлишга ёрдам беради.

Ижтимоий интеллектнинг эксплицит (аниқ) томонини намоён бўлишига баъзи мисоллар:

Фаол тинглаш: ривожланган ижтимоий интеллектга эга одам бошқа одамларни фаол тинглаш қобилиятини намоён этилади. У уларнинг ҳикоялари билан қизиқади, саволлар беради ва улар айтганларини тушунишни ва эътиборини намоён қилади.

Эмпатия: Ижтимоий ақлли одам эмпатия кўрсатиши, бошқаларнинг ҳис-туйғулари ва тажрибаларини қўллаб-қувватлаши ва тушунишни ифодалаши мумкин. У бошқаларнинг ҳис-туйғуларини идрок этишга қодир ва ўзини уларнинг ўрнига қўйишга ҳаракат қилади.

Оғзаки ва оғзаки бўлмаган мулоқот: Ижтимоий интеллектнинг аниқ томони ўз фикрлари ва ҳис-туйғуларини сўзлар ва имо-ишоралар билан аниқ ва самарали ифода этиш қобилиятини ўз ичига олади. Яхши ижтимоий интеллектга эга бўлган одам аниқ ва қизиқарли гаплаша олади ва бошқаларни тинглайди.

Алоқа: Бу янги одамлар билан боғланиш, дўстона ва очиқ бўлиш ва ижтимоий алоқаларни ўрнатиш қобилиятида намоён бўлади.

Можароларни ҳал қилиш: Яхши ижтимоий интеллектга эга бўлган шахс низоларни тажовузкорлик ёки қарама-қаршиликсиз ҳал қилиш қобилиятига эга. У муросага келишни ва барча томонларнинг манфаатларини ҳисобга олган ҳолда ечимларни излашни билади.

Ёрдам кўрсатиш: Ижтимоий ақлли одам ёрдамга муҳтож бўлган бошқа одамларга ёрдам таклиф қилиши мумкин.

Ижтимоий вазиятларга мослашиш: Бу турли хил ижтимоий шароитларда ўзини қулай ҳис қилиш ва турли гуруҳлар ҳамда контекстларга мослашиш қобилиятидир.

Социал интеллектнинг имплицит (яширин) томони ҳар доим ҳам хулқ-атворда аниқ намоён бўлмайдиган ёки кундалик ҳаётда кузатилиши осон бўлмаган, аммо шахслараро муносабатларда ва бошқалар билан ўзаро муносабатларда муҳим роль ўйнайдиган жиҳатлар ва малакаларни англатади. Ижтимоий интеллектнинг бу жиҳатлари бевосита кузатишдан яширин бўлиши мумкин, лекин мулоқот ва шахслараро ўзаро муносабатларга сезиларли таъсир кўрсатади. Ижтимоий интеллектнинг имплицит (яширин) жиҳатларига ўз-ўзини бошқариши, ижтимоий сезгирлик, интуиция, новербал муносабатларни ўқиш қобилияти, маданий фарқларни тушуниш, эмоционал ҳис этиш қобилияти, муаммони ҳал қилиш қобилиятлари киради.

Ижтимоий интеллектнинг бу яширин жиҳатлари одамларга бир-бирини яхшироқ тушунишга, самарали ўзаро муносабатда бўлишга ва уйғун шахслараро муносабатларни яратишга ёрдам беради. Улар жамиятда муваффақиятли ҳамкорлик қилишда ва уни такомиллаштиришда асосий роль ўйнайди. Уларнинг асосий йўналишлари куйидагилар:

Ўз-ўзини бошқариши: бу турли хил ижтимоий вазиятларда ўз ҳис-туйғуларини, реакцияларини ва хатти-ҳаракатларини назорат қилиш қобилиятидир. Ўзини яхши бошқара оладиган одам стрессли вазиятларда хотиржам бўлиб, ўзгаришларга мослаша олади.

Ижтимоий сезгирлик: Ижтимоий интеллектнинг яширин жиҳати бўлиб, у бошқаларнинг кайфияти ва ҳиссий ҳолатини ҳис қилиш ва тушуниш қобилиятини ўз ичига олади, ҳатто уларни ифода этмаса ҳам.

Интуиция: Ижтимоий ақлли одамлар бошқа одамлар нимани ҳис қилишлари ёки ўйлашларини интуитив тушунишни кўрсатиши мумкин.

Оғзаки бўлмаган белгиларни ўқиш қобилияти: Бу бошқаларни тушуниш учун юз ифодалари, имо-ишоралар, овоз оҳанги ва тана ҳаракатлари каби оғзаки бўлмаган белгиларни тан олиш ва тушуниш қобилиятидир.

Маданий фарқларни тушуниш: ривожланган ижтимоий интеллектга эга бўлган шахс турли маданият ва жамиятларга мансуб одамлар билан хатти-ҳаракатлар ва мулоқотдаги маданий фарқларни ва бошқа фарқларни тушуниш ва ҳисобга олиш қобилиятига эга.

Ҳиссий сезги: бошқа одамларнинг кайфияти ва ҳиссий ҳолатини ҳис қилиш қобилияти, ҳатто улар бунини аниқ айтмаса ҳам.

Муаммони ҳал қилиш қобилияти: Ижтимоий интеллектнинг яширин томони турли хил ижтимоий муаммолар ва низоларга аниқ бўлмаган ечимларни топиш қобилиятини ўз ичига олади.

Хулосалар

Шахс социал интеллектининг ривожланиши доимий жараён бўлиб, уни турли йўللар билан, жумладан, эксплицит, имплицит, императив ва декларатив ривожлантириш мумкин. Ушбу ёндашувларнинг комбинацияси одамларда ижтимоий кўникмаларни ривожлантириш самарадорлигини сезиларли даражада ошириши мумкин.

Социал интеллектнинг императив томонини (аспектини) ривожлантириш: Бу ёндашув фаол иштирок этиш ва ижтимоий кўникмаларни ривожлантириш учун мотивацияни ўз ичига олади. Одамлар кундалик ҳаётда, шахсий ва касбий мақсадларга эришишда ушбу ижтимоий кўникмаларнинг аҳамияти ва зарурлигини англаганлари учун ўрганадилар. Улар ижтимоий

ўзаро муносабатларда янада муваффақиятли бўлишга интиладилар ва ўзларининг ижтимоий кўникмаларини фаол равишда ривожлантиришга мойилдирлар.

Социал интеллектнинг декларатив томонини (аспектини) ривожлантириш: Бу ижтимоий кўникмалар ҳақида маълумот ва билимларни таъминлайдиган ўрганиш, лекин бевосита иштирок этишни ўз ичига олмайди. Масалан, одамлар турли ижтимоий вазиятларда ўзини тутиш бўйича маслаҳатлар, кўрсатмалар ва маълумотлар олишлари мумкин. Бу жамиятдаги керакли хатти-ҳаракатлар ҳақида хабардорликни оширишга ёрдам беради.

Социал интеллектнинг эксплицит томонини (аспектини) ривожлантириш: Бу аниқ ва расмий равишда амалга ошириладиган ривожлантириш. Эксплицит ривожлантиришда одамлар ижтимоий кўникмаларни ривожлантиришга асосланган ва мослаштирилган дастурлар, тренинглари ёки курслар орқали ривожланишлари мумкин, бу ерда мақсад ижтимоий интеллектнинг ўзига хос жиҳатларини яхшилашдир. Бундай ёндашув шахсларга ижтимоий ўзаро муносабатларнинг асосий тамойиллари ва қоидаларини тан олиш ва тушуниш имконини беради.

Социал интеллектнинг имплицит томонини (аспектини) ривожлантириш: Бу кундалик вазиятларда норасмий ва билвосита содир бўладиган ривожланишдир. Бу бошқа одамлар билан ўзаро муносабатлар ва турли контекстларда мулоқот қилиш билан боғлиқ тажрибалардир.

Умумий хулоса шундан иборатки, социал интеллектнинг ривожланиши кўп қиррали жараён бўлиб, уни турли йўللار билан такомиллаштириш мумкин. Ҳар бир ёндашувнинг ўзига хос афзалликлари борлигини ва бир-бирини тўлдириши мумкинлигини тан олиш муҳимдир. Шахсий саъй-ҳаракатлар, мотивация, амалиёт ва ўрганиш одамларга ижтимоий ўзаро муносабатларда ишончли ва малакали бўлишга ҳамда турли ижтимоий вазиятларни муваффақиятли енгишга ёрдам беради.

Адабиётлар

1. Авлаев О.У. Социал интеллект – шахс камолотини таъминлашнинг психологик детерминанти. Монография. – Т.: “Fan ziyosi” нашриёти, 2022. -159 б.
2. Авлаев О. У., & Маматкулова З. Г. (2019). Динамика межличностного отношения компонентов социального интеллекта студентов. Наука и образование сегодня, (12), 67-71.
3. Куницына В.Н., Казаринова Н.В., Погольша В.М. Межличностное общение. – СПб.: Питер, 2002. – С. 469–474.
4. Савенков А.И. Социальный интеллект как проблема психологии одаренности и творчества // Психология: Журнал Высшей школы экономики. – 2005. – Т. 2. – № 4. – С. 94–101.
5. Ушаков Д.В. Социальный интеллект как вид интеллекта // Социальный интеллект: Теория, измерение, исследования / под ред. Д.В. Люсина, Д.В. Ушакова. – М.: Изд-во «Институт психологии РАН», 2004. – С. 11–28.
6. Южанинова А.Л. Стилиевые особенности межличностного познания и характеристики общения: Автореф. дис. канд. психол. наук. – Л., 1988.
7. Greenspan, S., Driscoll, J. (1997) The role of intelligence in a broad model of personal competence // Contemporary intellectual assessment: Theories, tests and issues / D.P. Flanagan & J.L. Genshaft. New York: Guilford Press. P. 131–150.